

mezinárodní bezpečnost v době globalizace

Jan Eichler

portál

mezinárodní bezpečnost v době globalizace

Jan Eichler

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Eichler, Jan

Mezinárodní bezpečnost v době globalizace / Jan Eichler. – Vyd. 1. – Praha : Portál, 2009. – 328 s.

ISBN 978-80-7367-540-0 (brož.)

327.5 * 355.01 * 327.8:323.28

- mezinárodní bezpečnost – 20.–21. stol.
- války – 20.–21. stol.
- mezinárodní terorismus – 20.–21. stol.
- monografie

327 – Mezinárodní vztahy, světová politika [15]

Lektorovali:

prof. PhDr. Zdeněk Veselý, CSc.

Mgr. Nikola Hynek, M. A.

© Jan Eichler, 2009

© Portál, s. r. o., 2009

ISBN 978-80-7367-540-0

Obsah

Předmluva	7
Základní pojmy z teorie bezpečnosti	11
Teorie mezinárodních vztahů a jejich přístup k problematice bezpečnosti	16
Ústřední pojmy realismu a neorealismu	24
Typy mezinárodního uspořádání	25
Liberální institucionalismus a jeho hlavní metody	29
Dimenze bezpečnosti	32
Základní rysy bezpečnostních hrozeb a rizik	38
Nejvýznamnější hrozby pro země euroatlantické oblasti	44
Nejvýznamnější bezpečnostní rizika současného světa	47
Vyhodnocování bezpečnostních hrozeb	50
Vyhodnocování a zvládání bezpečnostních rizik	51
Bezpečnostní dilema	54
Bezpečnostní spolupráce	56
Bezpečnostní společenství	59
Bezpečnostní studia	60
Kritické reflexe politiků neutrálních států	64
Činitelé bezpečnostní politiky	68
Mír	71
Válka	74
Strategie	81
Zbrojení	88
Kontrola zbrojení	90
Proliferace zbraní hromadného ničení	93

Neutralita	97
Globalizace a bezpečnost	99
Fukuyamovo pojetí globalizace jako konce dějin	100
Huntingtonovo pojetí globalizace jako střetu civilizací ...	101
Odzbrojovací smlouvy podepsané na počátku devadesátých let	102
Války v devadesátých letech 20. století	107
Války v Africe, v Asii a v Latinské Americe	108
Rozdílné a společné rysy ozbrojených konfliktů a válek v historickém světě	137
Války za účasti USA a jejich spojenců – devadesátá léta 20. století	139
Globální terorismus	159
Základní charakteristika terorismu	159
Hrozba nekonvenčního terorismu	196
Varianty boje proti terorismu	198
Války v době globálního terorismu	216
Hlavní aktéři mezinárodních bezpečnostních vztahů	261
Závěr	307
Literatura	313
Monografie	313
Dokumenty	319
Ročenky (ročníky 2001–2008)	320
Noviny, časopisy	320
Věcný rejstřík	321
Jmenný rejstřík	325

Předmluva

Vážení čtenáři,

kniha, kterou právě otevíráte, se zabývá aktuálními otázkami mezinárodní bezpečnosti po skončení studené války. Navazuje na dvě předcházející monografie, které se touto tematikou již zabývaly. První z nich vydalo Ministerstvo obrany – AVIS v roce 2006 pod názvem *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*. Tato monografie měla celkem šest kapitol. První z nich byla věnována základům teorie bezpečnosti a vysvětlila celkem patnáct nejčastěji užívaných pojmů. Další kapitoly se zabývaly vývojem mezinárodní bezpečnosti v době studené války, proměnami, které nastaly po jejím skončení, nástupem globálního terorismu, válkami po roce 1990 a hlavními otázkami mezinárodních bezpečnostních vztahů po roce 1990. Velmi brzo se ale ukázalo, že tato publikace měla jeden základní problém – AVIS ji vydal jako neprodejnou. Dostala se do rukou předem stanovenému okruhu čtenářů, ale další zájemci, především z řad vysokoškolských studentů, si ji nemohli koupit, neměli možnost si ji přečíst a dále s ní pracovat.

Druhou ze zmiňovaných monografií vydalo nakladatelství Karolinum na konci roku 2007 pod názvem *Terorismus a války na počátku 21. století*. Ta se na rozdíl od první publikace vůbec nezabývala teoretickými pojmy ani hodnocením jednotlivých etap studené války. O to podrobněji se soustředila na charakteristiku globálního terorismu a válek, které po roce 1990 probíhaly v takzvaném historickém světě (Afrika, Asie, Latinská Amerika). Velkou pozornost věnovala také vzájemnému propojení mezi

válkami a terorismem v době globalizace, zejména pak s válkou spojenému terorismu a válkou vyvolanému terorismu, které se staly velmi vážnými bezpečnostními hrozbami.

Publikace, kterou začínáte číst, navazuje na obě předcházející. Byla nazvána *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*, protože se zaměřuje na vysvětlení dynamického vývoje během dvou desetiletí, která uplynula po skončení studené války. V první kapitole se vrací především k monografii z roku 2006 a vysvětluje základní pojmy z teorie mezinárodní bezpečnosti. Liší se od ní ve dvou základních ohledech.

Především se zabývá větším množstvím převzatých pojmů. Vychází totiž z nových monografií a zásadních statí předních světových autorů vydaných v letech 2006–2008 v českém, anglickém a francouzském jazyce. Objevují se v ní tedy i některé pojmy, kterým se první publikace nevěnovala – celkový počet pojmů se téměř zdvojnásobil. Také při vysvětlování nově zařazených pojmů se vychází z nových poznatků publikovaných v letech 2006–2008.

Další kapitoly této monografie navazují na publikaci vydanou v nakladatelství Karolinum na konci roku 2007. Námětem druhé kapitoly je stručné hodnocení válek, které proběhly od roku 1990 do roku 2001. Nejdříve se zabývá válkami v Africe, Asii a Latinské Americe, poté pojednává o první válce v Perském zálivu (1991) a o letecké válce proti Srbsku v roce 1999. Třetí kapitola se zaměřuje na základní charakteristiku globálního terorismu, jeho nejvýznamnějších akcí a předních organizací. Hodnotí jejich základní příčiny, charakteristické rysy a důsledky pro mezinárodní bezpečnost. Ve čtvrté kapitole se čtenáři seznámí s hlavními rysy dvou velkých vojenských operací spuštěných po nástupu globálního terorismu, a to v Afghánistánu v roce 2001 a zejména pak v Iráku v roce 2003. Na rozdíl od předchozích publikací přinášejí tyto kapitoly hodnocení dvou významných válek, jež proběhly v roce 2008. Je to jednak rusko-gruzínská válka z léta 2008, jednak mohutná ofenziva Izraele, k níž došlo na přelomu let 2008–2009.

Závěrečná, pátá kapitola přibližuje bezpečnostní strategii nejvýznamnějších aktérů dnešního světa, jimiž jsou USA, NATO,

EU, Ruská federace, ČLR a OSN. U všech těchto velkých hráčů se publikace zabývá jejich vývojem až do konce roku 2008. V případě USA to byla především kampaň prezidentských voleb, během níž se vyhranily přístupy jak republikánských, tak i demokratických kandidátů. Stranou zájmu nezůstala ani nová obranná strategie z léta 2008, která obsahuje pozoruhodné změny a přísliby do budoucnosti.

Celá tato publikace byla koncipována a psána tak, aby naplnila dva základní cíle. Prvním cílem je poskytnout všem zájemcům o problematiku mezinárodní bezpečnosti, především pak vysokoškolským studentům a jejich učitelům, výchozí poznatky o situaci na samém počátku 21. století. Druhým cílem je vysvětlit klíčové události a tendence vývoje po roce 1990, zejména pak války a globální terorismus. Na poznatky, které kniha přináší, pak může navazovat podrobnější studium při psaní bakalářských, diplomových, případně i disertačních prací. Budou to tedy příslušníci odborné veřejnosti a především pak vysokoškolští studenti a jejich učitelé, kdo rozhodnou, do jaké míry se podařilo tyto základní cíle naplnit.

Základní pojmy z teorie bezpečnosti

Názory na mezinárodní bezpečnost prošly bohatým historickým vývojem. Výsledkem je řada zavedených pojmů, které se v diskusích na toto téma běžně používají, ale jsou velmi často vykládány různými způsoby. Jejich vysvětlováním se zabývá tato kapitola, která je vůbec nejrozsáhlejší ze všech. Zaměříme se především na nejčastěji používané pojmy bezpečnost, hrozby a rizika a bezpečnostní studia.

POJEM BEZPEČNOST

Samotný pojem bezpečnost je námětem stovek knih, tisíců odborných článků a nesčetného množství komentářů zveřejňovaných ve všech zemích světa. Jejich autoři přinášejí řadu různých pohledů. Shoda panuje snad jen v tom, že bezpečnost je těžko uchopitelným pojmem (McSweeney, Bill, 1999, s. 13). Exaktně určit, co tento pojem znamená, případně mu přiřadit

jednoznačně číselné hodnoty, je na rozdíl od veličin známých z přírodních věd v podstatě nemožné. V nejobecnější rovině je bezpečnost definována dvěma základními způsoby – negativním a pozitivním.

Při negativním vymezení bezpečnosti jde o nepřítomnost či neexistenci hrozby. *Oxford English Dictionary* bezpečnost vysvětluje jako stav, kdy daný objekt není zatížen ani nebezpečím, ani strachem a je zajištěn proti případnému útoku. Bezpečnost se vykládá jako opak stavu ohrožení vyplývajícího z existence a vzájemné interakce aktérů, kteří mají protichůdné preference a jsou odhodláni k jejich dosažení použít i sílu, ať už politickou, hospodářskou, nebo i vojenskou (Moller, 1997, s. 43–44).

Pozitivní vymezení bezpečnosti se vždy váže k určitému předmětu, k věci, člověku, obci, státu nebo bezpečnostnímu společenství, a také k vyznávaným a sdíleným hodnotám. Bezpečný je ten subjekt, který má zajištěno své přežití a možnosti dalšího rozvoje. Je mimo dosah přímých a naléhavých hrozeb, nebo je před nimi spolehlivě chráněn. Živočišný druh je bezpečný, když v dané oblasti nemá svého přirozeného nepřítel. Životní prostředí je bezpečné tam, kde nepůsobí nepříznivé dopady průmyslové činnosti lidstva. Vysoký bezpečnostní status mají odlehlé vyspělé ostrovní státy jako Austrálie nebo Nový Zéland.

Podle negativního vymezení je stát bezpečný, pokud není vystaven žádné přímé a naléhavé hrozbě a nejsou zpochybněny myšlenky, na kterých byl založen. Pozitivní vymezení bezpečnosti států či bezpečnostních společenství se vztahuje k situaci, kdy je zajištěna obrana jejich území a hodnot, mohou fungovat jejich instituce a je ochráněno jejich obyvatelstvo.

Z velkého množství existujících definic bezpečnosti států si nyní připomeneme jen ty nejznámější a nejčastěji citované (blíže Baylis, 2005, s. 300). Walter Lippmann říká, že stát je bezpečný do té míry, do jaké nemusí obětovat své základní hodnoty v případě, že se chce vyhnout válce, nebo je schopen je uhájit vítězstvím v případě, že by mu válka byla vnucena. Arnold Wolfers rozlišuje bezpečnost v objektivním a subjektivním slova smyslu.

V prvním případě jde o neexistenci hrozby vůči základním hodnotám státu, ve druhém pak o nepřítomnost pocitu strachu, že by tyto hodnoty mohly být ohroženy. A Barry Buzan považuje za bezpečný ten stát, který se nemusí obávat hrozby a dokáže uhájit svoji nezávislou identitu a fungující integritu.

Všechny tři výše uváděné definice bezpečnost vymezují jako základní hodnotu a nejvyšší cíl každého státu či bezpečnostního společenství sdružujícího více států. Vysvětlují ji jako nepřítomnost takové vnější hrozby, která by mohla narušit jejich území, rozbít jejich politické uspořádání, zničit jejich nejvyšší hodnoty a vážně zhoršit, nebo dokonce zničit životy jejich obyvatel. Stát je podle nich bezpečný v tom případě, když je zajištěna obrana jeho území a hodnot, fungování jeho institucí a ochrana obyvatelstva.

Bezpečnost nemůže být nikdy absolutní, vždy je relativní, je přímo úměrná vnějším hrozbám či podstupovaným rizikům. Nelze na ni nahlížet z krajních poloh. Žádný stát nemůže dosáhnout stavu absolutního zajištění své bezpečnosti. Může být zabezpečen lépe nebo hůře. Relevantní otázka nejčastěji zní, kolik bezpečnosti postačuje.

Pokud jde o státy, hovoří se o objektivním a subjektivním smyslu jejich bezpečnosti. První z těchto pojmů znamená, že hodnoty, které sdílí společnost, nejsou vystaveny žádné přímé hrozbě. Subjektivní bezpečnost označuje pocit strachu, že by se tyto sdílené hodnoty mohly stát předmětem útoku (Wolfers, 1962). Z toho rozdělení se pak odvozují základní otázky: jaká nebezpečí by mohla ohrozit bezpečnost státu a jeho přežití, jak by se taková nebezpečí mohla projevit a jak je třeba jim čelit.

Úsilí každého státu o zajištění vlastní bezpečnosti se zaměřuje na tři hlavní cíle. Prvním je eliminace možných hrozeb, ať už mají vojenský, nebo nevojenský charakter. Druhým je zajištění vnitřního pořádku a soudržnosti, jež jsou tím pevnější, čím zřejmější je kolektivní charakter přijímaných rozhodnutí. A třetím cílem je zajištění spravedlnosti a bezpečnosti občanů (Freedman, 2004, s. 247).

Velmi důležitým prvkem bezpečnosti států jsou myšlenky, na kterých byly založeny. Jako učebnicový příklad si můžeme připomenout meziválečnou ČSR. Ta prokázala svoji ekonomickou i politickou životaschopnost, překonala světovou hospodářskou krizi na přelomu dvacátých a třicátých let, ale nakonec zanikla, protože se zhroutily dvě základní myšlenky, na kterých spočívaly její základy. První z nich byla myšlenka poválečného uspořádání Evropy na základě versaillesko-washingtonské soustavy, druhou byla myšlenka čechoslovakismu.

Bezpečnost každého státu je předurčena některými objektivně danými skutečnostmi, na jejichž povaze nelze nic měnit – je to zejména poloha státu a jeho historie. Vedle toho působí faktory, které už jsou výsledkem aktivního působení toho kterého státu v rozsáhlé a složité síti mezinárodních bezpečnostních vztahů.

OBJEKTIVNÍ FAKTORY BEZPEČNOSTI

Prvním dlouhodobě působícím objektivním faktorem bezpečnosti států je geografie – čím vzdálenější je hrozba, tím méně je nálehavá a tím větší jsou možnosti, jak jí čelit. Pro znázornění velkých geografických rozdílů mezi státy můžeme uvést následující tři typy. Odlehlé ostrovní státy typu Austrálie či Nového Zélandu se dlouhodobě těší mimořádně vysokému bezpečnostnímu standardu právě díky velké odlehlosti a vzdálenosti hrozeb. Česká republika se nachází v samém centru Evropy, přes její území se v minulých staletích proti vůli tehdejších obyvatel přehnala řada ničivých válek mezi velkými evropskými státy. Izrael svoji polohu vnímá jako stav trvalého, každodenního ohrožení a neustálého boje o přežití.

Důležitou roli hraje i terén – pobaltské státy nebo Polsko jsou na tom při obraně svého území vzhledem k rovinatému charakteru jeho povrchu podstatně hůře než třeba hornaté Švýcarsko, které má ze všech stran obtížně překonatelné přírodní hranice a při obraně je neobyčejně zvýhodněno.

Dalším objektivním faktorem bezpečnosti jsou dějiny. Jenom v Evropě bylo či je několik dvojic dědičných nepřátel. Na jedné straně se podařilo, zejména díky integračním procesům, postupně překonat historické animozity mezi státy, které se po dlouhou dobu navzájem považovaly za nepřátelské: Francie s Němcem, Francie s Velkou Británií, Švédsko s Dánskem. Na druhé straně například napětí mezi Řeky a Turky přetrvává, přestože jsou oba státy ve stejném bezpečnostním společenství.

SUBJEKTIVNÍ FAKTORY – BEZPEČNOSTNÍ STRATEGIE STÁTŮ

Bezpečnost spočívá na souhrnu aktivních opatření, která každý stát či bezpečnostní společenství přijímá v zájmu zajištění svého přežití, územní celistvosti a politické svrchovanosti. Tato opatření tvoří bezpečnostní strategii státu, která má dvě hlavní složky – nevojenskou a vojenskou. Nevojenská část bezpečnostní strategie spočívá především na aktivních opatřeních na poli diplomacie; ta se zaměřuje zejména na uzavírání dvoustranných a vícestranných smluv a na získávání bezpečnostních záruk na základě členství v aliancích nebo v koaliciích. Vojenská část bezpečnostní strategie se zaměřuje především na výstavbu ozbrojených sil a na jejich bojovou přípravu.

Bezpečnostní strategie každého státu je silně předurčena politikou – státy s výrazně rozdílným politickým uspořádáním a s nesmiřitelnými ideologiemi si zpravidla navzájem přisuzují nepřátelské záměry a považují se za hrozbu. To se zvláště výrazně projevovalo během studené války. Země NATO považovaly za hrozbu tehdejší SSSR a jeho satelity, Varšavská smlouva zase byla vytvořena po rozšíření NATO o tehdejší SRN. Naproti tomu shoda na základních politických hodnotách umožňuje vytvářet bezpečnostně-politická společenství či komplexy, jejichž členské státy se navzájem nepovažují za hrozbu a v bezpečnostní strategii prosazují společné zájmy. To platí zejména o Evropské unii, o vztazích mezi USA a Kanadou či o vztazích mezi skandinávskými státy.

Teorie mezinárodních vztahů a jejich přístup k problematice bezpečnosti

Otázkami bezpečnosti se trvale zabývají všechny teorie mezinárodních vztahů. Těmi nejvýznamnějšími jsou realismus a neorealismus, liberalismus a neoliberalismus, konstruktivismus a kritická teorie. Každá z těchto teorií je výsledkem zkoumání mezinárodních bezpečnostních vztahů z určitého úhlu pohledu. Každá z nich otevírá určité otázky a dává na ně vlastní odpovědi. Žádná ovšem není dokonalá a nemá univerzální platnost.

Při teoretickém výzkumu mezinárodních bezpečnostních vztahů není možné dokázat pravdivost jedné teorie a nelze zavrhnout jednu teorii ve jménu jiné. Teorie mezinárodních vztahů totiž nejsou přímým a koherentním diskurzem, jsou dialogem mezi protichůdnými paradigmaty, který probíhá již několik desetiletí a který bude ještě dlouho pokračovat (Huntzinger, 1987, s. 107).

REALISMUS A NEOREALISMUS

Realisté se zaměřují na sílu jednotlivých států a na jejich vliv na mezinárodní politiku, jež je podle nich výsledkem vztahů mezi státy vyznačujícími se vrozeným nesouladem.¹ Za hlavní rys chování států realisté považují trvalé úsilí o naplňování jejich zájmů. Na nejvyšším místě v hierarchii zájmů všech států stojí životní zájmy, jimiž jsou přežití, zachování územní celistvosti a politické svrchovanosti. Realisté přikládají velký význam síle a odhodlání států použít ji v zájmu dosažení jejich cílů.

Hans Morgenthau, autor „bible realismu“ (Morgenthau, 1965), popsal šest principů světa spočívajícího na protikladných zájmech různých států. Za objektivní a univerzálně platnou kategorii označil národní zájem a za absolutní zájem označil přeži-

¹ Ne všichni realisté považují nesoulad za vrozený. Státy jsou podle některých z nich pouze bezpečnostním dilematem nuceny se chovat sobecky, což může vést až k válce – jde o rozdíl mezi takzvanými ofenzivními a defenzivními realisty (např. Schweller versus Waltz).

tí států. Při prosazování těchto zájmů vznikají vzájemné interakce, jejichž určujícím činitelem je síla jednotlivých států pojímaná jako souhrn ekonomických zdrojů, technologické vyspělosti a vojenských nástrojů bezpečnosti. V mezinárodních bezpečnostních vztazích tak vzniká anarchický stav a jednotlivé státy na něj reagují přiměřeně své zeměpisné poloze, své velikosti a mocenským schopnostem.

S některými novými názory přišel neorealismus, za jehož zakladatele je považován Kenneth N. Waltz. Ten zdůrazňuje, že každý stát prosazuje své vlastní zájmy, a to metodami, které sám považuje za ty nejlepší. Jelikož neexistuje konzistentní a spolehlivý proces pro usmírování střetů zájmů, do kterých se v podmínkách anarchického stavu nevyhnutelně dostávají podobné jednotky, je jedním z nástrojů k dosahování vnějších cílů síla. Zahraniční politika postavená na takovémto pojetí mezinárodních vztahů není ani morální, ani nemorální, ale odráží se v ní racionální odpověď na svět kolem nás.

Waltz navázal na koncepci přežití jakožto absolutního zájmu každého státu. Zdůraznil, že v anarchické struktuře mezinárodních vztahů mohou přežít jediné ty státy, které trvale dbají na zajištění své bezpečnosti. A za jeden z klíčových faktorů anarchické struktury mezinárodních vztahů označil právě bezpečnostní hrozby. Došel k závěru, že státy spolupracují, pokud nějakou hrozbu vnímají a vyhodnocují jako společnou. Ale jakmile taková hrozba zeslábně nebo zanikne, státy se cítí méně ohroženy a jejich spolupráce výrazně ochabuje.

Neorealismus se od tradičního realismu odlišuje ve třech důležitých otázkách. První z nich je zpětný vliv struktury mezinárodních vztahů na bezpečnostní strategii jednotlivých států. Tak např. atmosféra studené války zpětně ovlivňovala rozhodování a chování všech států v NATO, ve Varšavské smlouvě a nakonec i ve třetím světě. Druhým rozdílem je pojetí síly – neorealisté zdůrazňují její zpětný vliv na chování států. Za pravdu jim dává chování USA a SSSR v době bipolární konfrontace a ještě více pak postup USA po roce 1990, kdy jsou jedinou supervelmocí a také se podle své nedostižné síly chovají. V neposlední řadě

neorealisté zdůrazňují zpětný vliv anarchického stavu na celý systém mezinárodních bezpečnostních vztahů.

Po skončení studené války se vyprofilovaly dva nové proudy realismu. Prvním z nich je ofenzivní neorealismus. Jeho čelní myslitelé John Mearsheimer (Mearsheimer, 2003) a Stephen Walt (Walt, 2003, s. 51–59) přikládají velký význam nikoli absolutní, ale relativní síle států. Chápu ji jako schopnost oslabit potenciál nepřátelských států a posílit svůj vlastní vliv. Za velkou pošetilost považují čerpání takzvaných mírových dividend, tedy prudké snižování výdajů na obranu po roce 1990, a zdůrazňují, že i v dnešním světě se může kdykoli objevit expanzivní stát, který bude usilovat o změnu mezinárodního uspořádání.

Druhým novým proudem je defenzivní neorealismus. Jeho přední autoři (Jervis, Snyder, 1991) vycházejí z porovnání nákladů a přínosů a uzavírají, že v době globalizace a interdependence (vzájemné provázanosti a závislosti) je velká válka příliš nákladná. V tom se shodují s neoliberalisty, ale odlišují se od nich pesimistickým přesvědčením, že i nadále budou propukát mezistátní konflikty.

Všechny proudy realistické školy se shodují, že v chování států se projevuje vrozený lidský sklon k získávání moci a k jejímu udržování a posilování. Docházejí k závěru, že „u některých států se životní zájmy mohou rozšiřovat a mohou od zájmu o přežití postoupit k prosazování mezinárodního vlivu“ (Walt, 1998, s. 84). Na mezinárodní bezpečnostní vztahy nahlízejí realisté jako na trvalé soupeření států o moc a o bezpečnost. Za hlavní nástroje k dosahování bezpečnostních zájmů považují ekonomickou a zejména pak vojenskou sílu. Od postbipolárního světa očekávali návrat k otevřenému soupeření o moc a o vliv na světovou politiku.

Podle Roberta Coopera realisté tvrdí, že „být dobrý může na konec být špatné pro lid, kterému sloužíte. Morálních cílů lze dosahovat také tím, že uvažujete v rovině síly a jejího uchování, místo abyste se neustále upínali pouze na to, co považujete za morálně dobré.“ (Cooper, 2005, s. 25) Zároveň Cooper ale upo-

zorní na základní úskalí realismu v oblasti bezpečnosti – je jím omezování moci na výlučně vojenské nástroje. Za zvlášť riskantní považuje vojenské intervence v zájmu šíření demokracie a stability. Uznává, že intervenční armády mohou vytvořit příznivé vnější bezpečnostní prostředí, ale upozorňuje, že zasahující armády nejsou vybaveny k tomu, aby v zahraničí vytvářely ústavní uspořádání.

LIBERÁLNÍ INSTITUCIONALISMUS

Liberalismus vychází z Kantovy teorie demokratického míru, vysvětlené v jeho slavné eseji z roku 1795. Říká, že demokratické státy dávají ve vztazích s ostatními demokraciemi přednost míru před válkou, protože základním zájmem jejich obyvatel je zajištění života a blahobytu. Liberalismus tedy mír pojímá jako protiklad nákladných a zbytečných válečných dobrodružství.

Liberalistický přístup k teorii mezinárodních bezpečnostních vztahů má tři hlavní roviny. Obchodní liberalismus říká, že tržní ekonomika a volný obchod vedou nejen k prosperitě, ale také k mezinárodnímu míru. Republikánský liberalismus vyhláší, že demokratické státy dodržují práva svých občanů a nevedou války se svými demokratickými sousedy. A sociologický liberalismus podtrhuje význam mezinárodního společenství a interdependence jako základního předpokladu mezinárodního míru.

Liberalismus se zásadně odlišuje od realismu a neorealismu právě v přístupu k otázkám mezinárodní bezpečnosti, míru a války. Jeho teoretikové jsou přesvědčeni, že „bezpečnostní řevnivost a války vyplývají nejenom z anarchického stavu mezi národy, ale v ještě větší míře z agresivních ambic států a jejich vůdců a z absence mechanismů pro zvládání vztahů mezi státy“ (Cottey, 2007, s. 13).

Od skončení studené války a nástupu globalizace získává mnoho příznivců neoliberální institucionalismus. Na počátku devadesátých let 20. století ve světě zavládla velká očekávání vzájemného porozumění, mezinárodní spolupráce a dlouhého

a stabilního míru.² George H. Bush po roce 1990 hovořil o novém světovém uspořádání, přičemž kladl důraz na stejné hodnoty jako Wilson sedm desetiletí před ním. Stoupenci neoliberálního institucionalismu jsou přesvědčeni (Doyle, 1995), že výrazný nárůst počtu liberálních demokracií s tržní ekonomikou rozšíří celosvětovou zónu států s mírovými sklony na úkor válečné zóny, která zahrnuje nedemokratické, diktátorské a zhroucené státy. Za klíčové pro mezinárodní bezpečnostní vztahy považují to, že první zónu tvoří nejsilnější, nejvyspělejší a nejvlivnější státy světa, které sdílejí společné hodnoty a normy, ve vzájemných vztazích se zřikají použití síly nebo hrozby síly a upřednostňují zprostředkování, jednání a mírovou diplomacii. Šíření demokracie podle nich znamená i posílení mezinárodní bezpečnosti.

Zároveň s tím neoliberální institucionalisté sdílejí názor, že bezpečnostní hrozby a výzvy globalizovaného světa, zejména pak terorismus, šíření zbraní hromadného ničení a regionální konflikty, nemohou být řešeny v rámci tradičního národního přístupu. Vyžadují totiž rozsáhlou, koordinovanou a institucionalizovanou mezinárodní spolupráci (Allison, 1992). Velký význam přikládají mezinárodním institucím, režimům a multilaterální spolupráci na základě sdílených hodnot, pravidel, zásad a rozhodovacích procedur. Mezinárodní instituce považují za moderátory mezinárodního napětí a zprostředkovatele mezinárodní bezpečnostní spolupráce. Na mezinárodní režimy nahlíží jako na postupy, které eliminují střety zájmů a zdůrazňují společné bezpečnostní zájmy států globalizovaného světa (Young, 1997).

² V mnohém to připomnělo dobu po skončení první světové války, kdy americký prezident Woodrow Wilson hovořil o organizovaném společném míru a vypracoval svých proslulých 14 bodů. Hlavní důraz se kladl na posílení mezinárodního práva, obchodní výměnu a na institucionalizaci multilaterální diplomacie.

KONSTRUKTIVISMUS

Konstruktivisté souhlasí s realisty ve dvou bodech. Za ústřední jednotku mezinárodních vztahů považují státy, které svoji bezpečnost upevňují egoisticky. Přijímají také tvrzení, že v mezinárodní politice panuje anarchický stav. Věřící, že na strukturu zájmů a chování jednotlivých států má určující vliv mezinárodní uspořádání, patří tedy mezi strukturalisty.

Konstruktivistické pojetí mezinárodních bezpečnostních vztahů spočívá na dvou základních prvcích. Prvním jsou struktury, které státům a bezpečnostním společenstvím dávají možnost zmírňovat mezinárodní napětí a rozšiřovat prostor pro neagresivní chování. Konstruktivisté především zpochybňují názor realistů, že v mezinárodních bezpečnostních vztazích existují pevné, neměnné, kvazipřirozené struktury. Stejně tak nesouhlasí s názorem, že chování států a dalších činitelů bezpečnostní politiky je předem dáno nějakými zákony mechanické povahy. Realistickému pojmu bezpečnostní dilema dává konstruktivismus nový obsah. Alexander Wendt jej vysvětluje jako sociální konstrukci vycházející z intersubjektivních hodnocení, která při vyhodnocování bezpečnostních hrozeb očekávají nejhorší možný vývoj (Wendt, 1992). Tím konstruktivisté konkretizují závěr, že mezinárodní struktury jsou předurčeny nejen materiálně, ale především sociálně. Tvrdí, že mezinárodní bezpečnostní vztahy jsou závislé na interpretaci aktérů, a jsou tedy sociálně konstruovány. Struktury v mezinárodních bezpečnostních vztazích a chování států považují za ovlivnitelné a proměnlivé jevy, na které může mít větší či menší vliv jednání států. Na základě toho pak podle názoru konstruktivistů dochází k více či méně výrazným změnám mezinárodního bezpečnostního prostředí.

Druhým prvkem jsou činitelé bezpečnostní politiky (nejčastěji státy). Ti vytvářejí a ovlivňují struktury a nástroje jednání, které jsou alternativou k soupeření a ke sklonům o získání převahy. Státy se snaží v mezinárodních strukturách prosazovat pozitivní změny konstitutivních i regulativních norem mezinárodních bezpečnostních vztahů. Konstruktivisté doporučují, aby činitelé

bezpečnostní politiky uplatňovali bezpečnostní kulturu (Katzenstein, 1996), pojímanou jako soubor hodnot, norem a praktických opatření pro teoretickou i praktickou činnost v oblasti bezpečnosti. Konstruktivisté bezpečnostní kulturu vysvětlují jako stabilizující strukturu, která je výsledkem vzájemného ovlivňování bezpečnostních diskurzů. Docházejí k závěru, že pokud se má měnit povaha mezinárodní bezpečnosti, musí se v první řadě prosadit změny našeho přístupu k ní, musí se změnit způsob, jakým na bezpečnost nahlížíme, jak o ní přemýšlíme a uvažujeme. Proto vysoce oceňují fenomén druhé poloviny devadesátých let 20. století, který do dějin vstoupil pod názvem nové politické myšlení.

KRITICKÁ TEORIE

Kritická teorie bývá nejčastěji charakterizována jako návod ke strategické akci směřující k alternativnímu uspořádání. Richard Devetak k tomu dodává: „Kritická mezinárodní teorie považuje stávající uspořádání za plné nerovností a nespravedlností globálního rozměru a na tom také zakládá svůj příklon k alternativní vizi světového řádu“ (Devetak, 1996, s. 151). Tento přístup se promítá i do výzkumu mezinárodních bezpečnostních vztahů – Devetak jej nazývá „kritická bezpečnostní studia“. Ta se od tradičních bezpečnostních studií odlišují tím, že vedle základní otázky „co je bezpečnost?“ kladou další dvě otázky.

První otázka kritické teorie zní: „Kdo a před kým je ve stávajícím mezinárodním uspořádání bezpečný?“ Na ni navazuje druhá: „Či bezpečnost by nás měla zajímat?“ Tím je vymezen klíčový problém zkoumání vztahu mezi inkluzivitou a exkluzivitou v oblasti bezpečnosti. Kritika směřuje proti tomu, že inkluzivní je nahlíženo pozitivním způsobem, protože vnitřní struktury nabízejí řád, stabilitu, jistoty a bezpečnost. Naproti tomu vnější neuspořádanost – v realistické mluvě jde o anarchii – se zmítá v hrozbách, rizicích a nebezpečích.

RADIKÁLNÍ TEORIE

Marxističtí a neomarxističtí badatelé posuzují uspořádání mezinárodních bezpečnostních vztahů jako výsledek historického vývoje. Velký význam přikládají studiu ekonomických a sociálních souvislostí a determinant. Neomarxisté svá kritická stanoviska vůči stávajícímu uspořádání v mnohém opírají o metody a poznatky z oblasti mezinárodní politické ekonomie. Upozorňují především na ekonomické a sociální zdroje bezpečnostních hrozeb vojenského i nevojenského charakteru. Svou kritiku stávajícího uspořádání mezinárodních bezpečnostních vztahů zakládají především na teorii strukturální moci, která se zaměřuje na čtyři základní struktury: bezpečnost, znalosti, výrobu a finance. Tato teorie je velmi kritická vůči politice USA, které považuje za dominantního aktéra bezpečnostních vztahů na globální úrovni.

SHRNUTÍ

Jednotlivé školy se v přístupu k otázkám bezpečnosti a bezpečnostních hrozeb v řadě otázek odlišují. Každá z nich má své přednosti i slabiny. „Realismus nevysvětluje všechno... Liberální teorie identifikuje nástroje, které státy používají k dosahování sdílených zájmů ... a pomáhá nám pochopit, proč se státy odlišují ve svých základních preferencích... A konstruktivistické teorie jsou nejlépe uzpůsobeny k analýze toho, jak se během času mění identity a zájmy“ (Walt, 1998, s. 40).³ Všechny hlavní školy ale respektují dvě důležité skutečnosti. Tou první je určující vliv historických souvislostí – náhledy na hrozby a bezpečnost se mění podle toho, jak se vyvíjejí politickomocenské reflexe. Například ještě před druhou světovou válkou USA považovaly za hrozbu Velkou Británii, neboť její hospodářské impérium blokovalo další rozvoj jejich hospodářství. Svůj přístup však zásadně přehodnotily tváří v tvář naléhavé hrozbě fašistických velmocí, která by mohla zničit liberálněekonomickou koncepci jako takovou.

³ Walt, Stephen M.: International Relations: One World, Many Theories Magazine article by; Foreign Policy, no. 110, Spring 1998.

Druhou skutečností, jež přesahuje rozdíly jednotlivých škol, je časový faktor při vymezování naléhavosti bezpečnostní hrozby. Nejnaléhavější bezpečnostní hrozbou se stávají ty státy či koalice států, které se v danou chvíli cítí být na vrcholu sil a vědí, že další vývoj by už vedl jenom ke snižování jejich náskoku a převahy. V takové chvíli se snaží využít všech dostupných prostředků k tomu, aby rozpoutaly nesouměrný (disymetrický) konflikt s cílem co nejrychleji a nejsnadněji porazit státy, které jim takřkajíc stojí v cestě.

Ústřední pojmy realismu a neorealismu

Realismus a neorealismus kladou důraz na státy a na jejich úlohu v systému mezinárodních vztahů, a proto se všeobecně říká, že jsou státocentristické. Tento základní rys se plně odráží i v jejich přístupu k problematice mezinárodní bezpečnosti. Všechny nosné pojmy i hlavní doporučení se vážou k bezpečnostní strategii států.

Realisté i neorealisté se shodují v tom, že základním činitelem bezpečnosti každého státu je jeho síla. Ta je nejčastěji vysvětlována jako schopnost státu A přimět stát B, aby udělal něco, co předtím vůbec nezamýšlel. Jde tedy o schopnost zásadně ovlivňovat rozhodování a jednání jiných států či společenství. Za hlavní ukazatele síly států jsou považovány: poloha a rozloha, počet obyvatelstva, vydatnost přírodních zdrojů, technologická vyspělost, sociální soudržnost a zejména pak vojenská síla. Nejsilnější a nejvlivnější státy také zaujímají vyhraněná politická stanoviska ke globálnímu mezinárodnímu uspořádání a jsou odhodlány toto uspořádání prosazovat a nést za něj svoji odpovědnost (Luttwak, 2001, s. 69–73).

BEZPEČNOSTNÍ SOUTĚŽ

Realismus vychází z předpokladu, že všechny státy bez rozdílu usilují o co největší upevnění své bezpečnosti. Zároveň s tím chtějí dosáhnout co největších relativních výhod, a proto mezi

nimi trvale panuje soutěživost. Výsledkem je mezinárodní bezpečnostní uspořádání, ve kterém každý stát myslí především sám na sebe, realisté jej nazývají „self-help system“. Obavy a strach jsou „všudypřítomné, zatímco vzájemná důvěra je velmi vzácnou komoditou“ (Hyde-Price, 2007, s. 30).

UTVÁŘENÍ VNĚJŠÍHO BEZPEČNOSTNÍHO PROSTŘEDÍ

Dále realisté tvrdí, že každý stát má zájem, aby prostředí, ve kterém působí, bylo co nejstabilnější (milieu shaping; Wolfers, 1962). Jejich cílem je eliminovat hrozby přicházející z vnějšího prostředí. V dnešní době jimi jsou zejména terorismus, zhroutené státy, šíření zbraní hromadného ničení, regionální války, chudoba, nestabilita, zhoršování životního prostředí.

Typy mezinárodního uspořádání

Realisté i neorealisté se shodují v tom, že v egoistickém světě a mezinárodní anarchii fungují čtyři základní modely mezinárodních bezpečnostních vztahů:

- Unipolarita – existuje jeden stát, který ve všech ukazatelích síly výrazně vyniká nad všemi ostatními, a tak má velmi široký manévrovací prostor na poli mezinárodních bezpečnostních vztahů. Po roce 1990 jsou v takové situaci USA, jež působí jako takzvaná hypervelmoc. Status hypervelmoci vždy svádí ke svévolnému postupu a k podceňování názorů jiných států či společenství.
- Bipolarita – mezinárodnímu uspořádání dominují dvě ústřední supervelmoci, které si svět rozdělí do svých sfér vlivu. Často spolu vzájemně soupeří, ale v případě potřeby se mohou i dohodnout nad hlavami svých spojenců. Bipolarita je stabilní a předvídatelná. Typickým příkladem byla studená válka a zejména pak americko-sovětská domluva po vypuknutí suezské krize v roce 1956.

- Vyvážená multipolarita – mezinárodnímu uspořádání dominují tři či více velmocí. Typickým příkladem byl takzvaný evropský koncert v 19. století. Na rozdíl od bipolarity je toto uspořádání méně stabilní a hůře předvídatelné. Vytváří prostor pro vznik regionálních hegemonů, kteří se nakonec mohou dostávat do vzájemných konfliktů.
- Nevyvážená multipolarita – existuje větší počet velmocí, přičemž jedna z nich svojí silou vyčnívá a usiluje o získání regionální hegemonie. Toto uspořádání je nestabilní a dříve či později končí střetem zájmů a ozbrojeným konfliktem.

Realisté a neorealisté dávají několik základních doporučení pro bezpečnostní strategii států. Nabádají, jak ve světě vyznačujícím se anarchií mohou státy co nejlépe zajišťovat svou bezpečnost. Jedná se zejména o následující:

- Balancing – je vysvětlován jako vyvažování vlivu velmocí, která dominuje mezinárodnímu bezpečnostnímu uspořádání. Při tomto postupu státy mobilizují své zdroje a to může být nákladné. Zároveň s tím je balancování i riskantní – může totiž velmi vyprovokovat k represivnímu zásahu, který může mít i podobu preventivní války proti vytvoření nepřátelské koalice. Méně riskantní je takzvaný soft-balancing, který používá soft power, a tím eliminuje stav, který by opravňoval k použití síly. Pod pojmem soft power se rozumí především síla příkladu jako opak hard power, jejímž základem je vojenská síla.
- Bandwagoning – stát se po zralé úvaze připojí k hegemonovi a slibuje si od toho, že posílí svůj vliv a získá nové zdroje. Typickým příkladem bylo napojení horthyovského Maďarska na hitlerovské Německo ve třicátých letech 20. století. Maďarsko touto cestou rozšířilo své území na úkor Slovenska a Rumunska. Bandwagoning i dnes často uplatňují takzvané revizionistické státy, které usilují o změnu mezinárodního uspořádání. Sahají po něm ale i malé státy, aby si upevnily pozici vůči svým sousedům nebo regionálním konkurentům.

- Agrese – je vojenským řešením, při kterém je stát usilující o hegemonii vojensky poražen (Mearsheimer, 1993). Ukázkou tohoto řešení byla operace Pouštní bouře, která v roce 1991 vyhnala irácké vojáky z Kuvajtu a dala Saddámu Husajnovi jasné varování, že mu nebude povoleno, aby se stal regionálním hegemonem v oblasti Blízkého a Středního východu.
- Transcendence – její podstatou je omezení bezpečnostní řevnivosti vytvořením takových bezpečnostních institucionálních struktur, které umožňují mírové zvládání konfliktů. Typickým příkladem bylo Gorbačovovo „nové myšlení“ a volání po vytvoření „společného evropského domu“. Demilitarizovalo mezinárodní bezpečnostní vztahy a otevřelo cestu k ukončení studené války. Transcendence je velice přínosný postup, ale ne vždy existují příznivé podmínky. Její čas přichází zejména tehdy, když státy jsou již unaveny dosavadním soupeřením a nepřátelstvím, a proto přehodnocují své priority a také cesty vedoucí k jejich dosažení.

Realisté a neorealisté zaujímají zásadní stanoviska také k uspořádání mezinárodních bezpečnostních vztahů na celosvětové úrovni. Nabízejí dvě nosné metody, které mají zajistit mezinárodní bezpečnost: rovnováhu sil a odstrašování.

ROVNOVÁHA SIL

Realisté jsou přesvědčeni, že mír může existovat pouze na základě rovnováhy sil. Tu sice nepovažují za ideální řešení a uznávají, že není synonymem spravedlnosti. Považují ji však za jedinou účinnou ochranu proti egoismu, výbojům a sklonům k hegemonismu. Neorealisté „se zříkají antropologické premisy ve prospěch systémového imperativu: potřeba zajistit přežití v anarchickém prostředí bez suveréna, který by zajišťoval bezpečnost, znamená, že státy se samy musí starat o prostředky, jež jim zajistí jejich trvání“ (Morgan, 2000, s. 371).

Rovnováha sil stojí na předpokladu, že státy při úsilí o zajištění své bezpečnosti činí racionální a předvídatelná hodnocení nákladů a přínosů svých politik. Je považována za nejvýznamnější způsob zajišťování bezpečnosti. Nevýhody této metody se projevují v dobách převratných změn v mezinárodních bezpečnostních vztazích. Jen během 20. století se rovnováha sil zásadně změnila po skončení první světové války, po nástupu fašismu ve třicátých letech, po skončení druhé světové války a po zániku studené války.

JAK DOSÁHNOUT ROVNOVÁHY SIL?

Je několik metod, jak v mezinárodních bezpečnostních vztazích dosahovat a udržovat rovnováhu sil jako předpoklad stability. Nejčastěji bývají uváděny následující (Terrif a kol., 1999, s. 56–57):

- politika „rozděl a panuj“, kdy se balancér přidá na stranu slabšího státu a tím omezí výhodu státu silnějšího;
- územní kompenzace vítězům války;
- vytváření pásem „nárazníkových států“;
- vytváření bezpečnostních aliancí;
- udržování sfér vlivu;
- intervence;
- diplomatická vyjednávání;
- urovnávání sporů prostřednictvím zákonných a mírových nástrojů;
- rozpoutání války jako cesty k udržení či obnovení požadované rovnováhy.

ODSTRAŠOVÁNÍ

Teorie odstrašování vychází z přesvědčení, že válka mezi státy může být odvrácena prostřednictvím hrozby použití síly. Prvním předpokladem jeho účinnosti je racionalita těch, kdo jménem států rozhodují – očekává se od nich, že se chtějí vyhnout válce. Druhým předpokladem je, že zbraně tvořící odstrašovací poten-

ciál mají takovou ničivou sílu, že žádný politik se neodhodlá k ozbrojené agresi proti zemi, která tyto zbraně vlastní. A třetí předpoklad říká, že válka vždy má nějakou alternativu. Jinými slovy: hrozba musí být velmi vážná a věrohodná a zároveň s tím musejí existovat schůdná nevojenská řešení střetu zájmů v bezpečnostních vztazích mezi státy či koalicemi (Mingst, 1998, s. 176).

Učebnicovým příkladem naplnění všech výše uváděných předpokladů byla kubánská krize v roce 1962. Americký prezident J. F. Kennedy vsadil na racionalitu svého sovětského protivníka N. S. Chruščova, opíral se o věrohodný odstrašovací potenciál USA a nasměroval jednání k alternativnímu řešení, kterým byla demontáž odpalovacích zařízení sovětských řízených střel na Kubě, jež byly v USA vnímány jako nanejvýš vážná bezpečnostní hrozba.

ZÁKLADNÍ NEDOSTATKY REALISMU

Realismus a neorealismus mají, stejně jako ostatní myšlenkové proudy, své přednosti, ale i slabiny a nedostatky:

- nelze dokázat, že mezinárodní anarchický stav musí mít právě takové důsledky, jak tvrdí realisté;
- realisté a zejména neorealisté popisují mezinárodní bezpečnostní vztahy příliš statickým a cyklickým způsobem;
- realisté přeceňují význam státních preferencí v oblasti bezpečnosti a nedoceňují význam takových faktorů, jakými jsou vlivy názorových proudů uvnitř států;
- stranou jejich zájmu zůstaly liberalizační dopady politiky USA v období studené války (Morgan, 2000, s. 45–47).

Liberální institucionalismus a jeho hlavní metody

Liberální institucionalismus není na rozdíl od realismu státocentristický. V přístupu k problematice bezpečnosti se zaměřuje

především na nadnárodní a nadstátní hodnoty, instituce, metody a mechanismy. Na rozdíl od realistického důrazu na anarchii se liberální institucionalismus mnohem více zaměřuje na mezinárodní spolupráci.

Liberálně-idealistický přístup upřednostňuje dvě základní metody odvracení hrozby války mezi státy: kolektivní bezpečnost a kontrolu zbrojení a odzbrojení (Mingst, 1998, s. 172). Kolektivní bezpečnost vychází z myšlenky, že členové určité skupiny států se vyvarují použití síly ve vzájemných vztazích a zaváží se k obraně kteréhokoli z nich, kdyby byl napaden vnějšími silami. Nejvyšším stupněm vzájemných bezpečnostních záruk je kolektivní obrana, která je základem NATO, stejně jako byla základem Varšavské smlouvy, jež existovala v letech 1955–1990. Vychází z ustanovení, že útok proti jednomu z nich bude považován za útok proti všem ostatním.

KOLEKTIVNÍ BEZPEČNOST A JEJÍ TŘI ZÁKLADNÍ PŘEDPOKLADY

Kolektivní bezpečnost spočívá na třech základních předpokladech. Podle prvního z nich lze válkám předcházet cestou restrikce vojenských akcí. Druhý předpoklad říká, že je možné zastavit agresi, neboť lze snadno odhalit agresora a znemožnit mu uskutečnění jeho záměrů. A podle třetího předpokladu agresor ví, že mezinárodní společenství by jej za jeho akci potrestalo. Dějiny mezinárodních bezpečnostních vztahů však ukázaly, že naplňování těchto předpokladů má celou řadu úskalí: ne vždy lze jednoznačně říci⁴, kdo je agresor, nejednou se stalo také to, že agresor nebyl potrestán.⁵

⁴ Jako příklad lze připomenout izraelsko-arabskou válku z roku 1967, kdy agresí byl úder Izraele na Egypt, ale aktem agrese bylo předcházející opatření Egypta, jímž Izraeli zablokoval přístup k Rudému moři.

⁵ K fatálnímu selhání tohoto předpokladu došlo na počátku druhé světové války.

KONTROLA ZBROJENÍ A JEJÍ ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA

Druhá metoda – kontrola zbrojení a odzbrojení – vychází z předpokladu, že méně zbraní znamená bezpečnější situaci, a od naplnění tohoto předpokladu očekává snížení významu bezpečnostního dilematu. V poválečných dějinách najdeme celou řadu ujednání, která se stala přínosem pro mezinárodní bezpečnostní vztahy.⁶ Ani kontrola zbrojení však nedokázala překonat bezpečnostní dilema a stejně tak se nepodařilo zabránit nárůstu počtu států s jadernou výzbrojí.

KLADY A ÚSKALÍ LIBERÁLNĚ-IDEALISTICKÉHO PŘÍSTUPU

Obě základní metody liberálně-idealistického přístupu při studiu hrozby válek kladou rozhodující důraz na společné hodnoty, normy a postupy při formování mezinárodních bezpečnostních vztahů. Velký význam přisuzují kolektivnímu úsilí mezinárodního společenství. Výborně se hodí pro popis bezpečnostních vztahů mezi demokratickými státy, které mají v otázkách míru a mezinárodní bezpečnosti velmi blízká, ne-li dokonce stejná očekávání. Čím více je ve světě demokracie, tím lépe pro mezinárodní bezpečnostní spolupráci.

Liberalně-idealistický přístup však má také dvě zásadní úskalia. Tím prvním jsou vztahy mezi demokratickými státy na jedné straně a nedemokratickými, nebo dokonce diktátorskými na straně druhé. John Mearsheimer v této souvislosti zpochybňuje i samotnou myšlenku kolektivní bezpečnosti. Uvádí, že bývá těžké rozlišit mezi agresorem a obětí, v řadě případů mohou státy váhat s připojením se ke koalici vytvořené proti státu označenému za agresora, v jiných případech zase agrese může být

⁶ Jde zejména o smlouvu o nešíření jaderných zbraní (NPT) z roku 1968, o sovětsko-americkou smlouvu o omezení systémů protiraketové obrany (SALT) z roku 1972, o smlouvu o jaderných zbraních středního doletu (INF) z roku 1987, o smlouvu o snížení stavu konvenčních sil v Evropě (CFE) z roku 1990, o smlouvy START I a START II z let 1991, respektive 1993 a další.

jedinou možností, jak zabránit vzestupu státu, který znamená hrozbu pro své sousedy. A v neposlední řadě Mearsheimer namítá, že demokratické státy často váhají s aktivním podílem na kolektivním použití síly, mívají rozdílné představy o sdílení nákladů a o strategii po vojenském zásahu (Mearsheimer, 1994).

Druhé úskalí představují vzájemné vztahy mezi nedemokratickými a diktátorskými státy. Ty mají málo společných očekávání života v míru a vzájemné spolupráce. Jejich vzájemná bezpečnostní kooperace se omezuje na období, ve kterých čelí společným hrozbám. Mnohem častější formou jejich vzájemných vztahů jsou střety zájmů a války.

Pokud jde o první úskalí, studená válka ukázala, že je možné jej řešit cestou kontroly zbrojení a opatření k posílení důvěry. Druhé úskalí je mnohem vážnější – diktátorské státy mohou spolupracovat pouze potud, pokud mají společné záměry a cíle. Pokud tomu tak není, bezpečnostní spolupráce končí a nastávají ozbrojené konflikty. Nejvážnější a nejtěžší válkou mezi dvěma diktátorskými režimy v poslední době byla irácko-iránská válka v letech 1980–1988.

Dimenze bezpečnosti

V prvních třech desetiletích studené války byla bezpečnost dominantně chápána jako všezahrnující pojem spojený především s hrozbami vojenského charakteru. S důrazem na studium bezpečnosti v jednotlivých dimenzích či sektorech bezpečnosti přišli Bary Buzan, Ole Waever a další vědci z takzvané kodaňské školy v ústavu COPRI. Tím výrazně ovlivnili bezpečnostní výzkum od počátku osmdesátých let minulého století až do současnosti.

VOJENSKÁ BEZPEČNOST

Nejčastěji je spojována s jasně definovanými zájmy států, a proto se říká, že je státocentrická. Spočívá především v opatřeních,

kteřá přijímají státy či koalice s cílem pojistit se proti konkrétním aktuálním i budoucím bezpečnostním hrozbám vojenského charakteru. Je chápána jako zajištění státu proti hrozbě útoku, obsazení jeho území, blokády nebo bombardování.

Zajištění tohoto typu bezpečnosti vyžaduje patřičné vojenské schopnosti, umožňující rychlou reakci na nejrůznější hrozby. Jde především o ozbrojené síly, které musí být dostatečně pružné, úderné, dobře vyzbrojené a vycvičené.

BEZPEČNOST VYMEZOVANÁ TVÁŘÍ V TVÁŘ VOJENSKÉ AGRESI

Vojenská agrese je definována jako záměrná hrozba, jejímž aktérem je nepřátelský stát či koalice. Dosavadní dějiny lidstva jsou vlastně nekonečným sledem vojenských výbojů, agresí, anexí území a jejich delších či kratších vojenských okupací. Významným mezníkem se stalo založení NATO v roce 1949 – ukázalo, že agrese proti členskému státu věrohodného bezpečnostního společenství představuje neúnosné riziko nikoli pro spojenecké státy, ale především pro případného agresora, protože by jej stihla odvěta mnohem silnější než jeho úder. To se ještě dále zvýraznilo po skončení studené války a po dvou vlnách rozšíření NATO.

BEZPEČNOST V DOBĚ PROLIFERACE ZBRANÍ HROMADNÉHO NIČENÍ

Aktivní opatření v této oblasti směřují proti vývozu a rozšiřování zařízení, technologií a znalostí potřebných k výrobě jaderných, chemických, biologických a bakteriologických zbraní nebo řízených střel. Snaží se také bránit tajnému úsilí některých států o dosažení schopnosti vyrábět tyto zbraně. Jedná se zejména o vyspělé štěpné materiály (termojaderné zbraně, radioaktivní materiály, chemické a biologické zbraně). Zvlášť velké úsilí se zaměřuje proti šíření nosičů, zejména pak balistických řízených